

Przegląd Religioznawczy 3(273)/2019

The Religious Studies Review

ISSN: 1230-4379

e-ISSN: 2658-1531

www.journal.ptr.edu.pl

EWA STACHOWSKA

Uniwersytet Warszawski

Instytut Profilaktyki Społecznej

e-mail: ewa.stachowska@uw.edu.pl

ORCID: 0000-0003-2432-319X

Religijność młodzieży w Europie – perspektywa socjologiczna. Kontynuacje

Religiousness among young people in Europe
– the sociological perspective. Continuations

Abstract. The changes taking place in our times in the religious sphere can be simply presented as occurring between secularization and desecularization. The former trend is especially visible in Western Europe, where it is characteristically and clearly making its presence felt, thus becoming a specific emblem on the religious map of the world. The latter tendency also appears in the Old Continent, but on a much smaller scale and with limited impact. In this article religiousness among young people in chosen European countries will be demonstrated, as well as an attempt will be made to answer the question whether and to what extent the religious changes occur in these societies. Furthermore, there will be an attempt made to define whether they form part of either the secularizational or desecularizational trends. The data of the European Social Survey from Round 1 (2002) and Round 2 (2016) will provide the basis for the analyses, which will make it possible to show the appearing religious changes and the directions of their transformations in the course of almost one and a half decade.

Keywords: religiosity, religion, secularization, desecularization.

Uwagi wstępne

Obserwowane współcześnie zmiany w sferze religijnej oscylują, w symplifikującym ujęciu, między dwoma głównymi tendencjami. Z jednej bowiem strony w obszarze religijnym widoczne są implikacje tendencji do sekularyzacji, rozumianej najogólniej m.in. jako dystansowanie się wyznawców od zinstytucjonalizowanych form religii, a także jako marginalizacja religii w wymiarze publicznym bądź też jako zamiana dotychczasowego jej znaczenia oraz przeorientowanie jej tradycyjnych funkcji (Berger, 1997; Mariański, 2013b; Zielińska, 2009). Z drugiej zaś strony zauważalne są przejawy ożywienia religijnego czy witalności religijnej związane z pojawieniem się nowej duchowości, operującej niejednokrotnie eklektyzmem ideowo-aksjologicznym, inkorporacją niecodziennych form manifestacji i ekspresji stymulujących przeżycia i doświadczenia. Do nurtu tego można również włączyć obserwowaną w niektórych częściach świata żywotność religijną w obszarze tradycyjnych systemów religijnych, obejmującą religijność zinstytucjonalizowaną (Mariański, 2013b).

Pierwszy z wymienionych trendów, czyli sekularyzacyjny, najwyraźniej zaznacza się w obszarze europejskim, w tym przede wszystkim w zachodniej części Starego Kontynentu, co można uznać – odwołując się do określenia Grace Davie – za przypadek szczególny na religijnej mapie świata (Davie, 2002; 2006, s. 23–34). W obszarze tym można zauważyć także przejawy wspomnianej rewitalizacji. Wydaje się jednak, że mają one raczej symboliczny, by nie rzec – niszowy charakter aniżeli postać tendencji masowej i powszechnej. Witalność religijna jest wszakże szczególnie dostrzegalna w regionach pozaeuropejskich, takich jak chociażby Afryka i Azja, gdzie nie tyle łączy się z nową duchowością, ile przede wszystkim z rozwojem i umacnianiem tradycyjnych systemów religijnych. Egzemplifikacją zasygnalizowanych tendencji mogą być dane World Christian Data [dalej: WCD] z lat 2005 i 2015 oraz prognozy na rok 2025. Na podstawie tych danych można stwierdzić, że świat jako całość sukcesywnie staje się bardziej religijny przy jednoczesnym powolnym kurczeniu się zbiorowości niereligijnej¹ (Stachowska, 2019, s. 62–97; Johnson, Grim, 2013; Jenkins, 2009). Agregowanie bowiem danych dotyczących przynależności religijnej do poszczególnych wyznań pozwala wyraźnie dostrzec, że zbiorowość wyznawców w skali świata powoli się powiększa, gdyż w 2005 roku stanowiła 87,67% populacji świata, w 2015 roku – 88,62%, a w 2025 roku prawdopodobnie będzie wynosić 89,74%. Patrząc natomiast na zbiorowość osób bezwyznaniowych, do której zaliczono agnostyków i ateistów (Johnson, Grim, 2013),

¹ W analizie odwołano się do World Christian Database (Johnson, Zurlo, 2018).

można zauważyć, że ulega ona zmniejszeniu. W 2005 roku bezwyznaniowców było w skali świata 12,33%, w 2015 roku – 11,38%, a w 2025 roku będzie ich (zgodnie z prognozami WCD) 10,26%. Zasygnalizowana tendencja nie ma jednak jednolitego charakteru, wszak choćby pobieżny ogląd poszczególnych regionów wyraźnie pokazuje, że tymi podatnymi na ostudzenie religijne są przede wszystkim Europa, Ameryka Północna i Oceania. W tych częściach świata zauważalne jest poszerzanie się zbiorowości bezwyznaniowej przy jednoczesnym kurczeniu się populacji wyznawców. Udział bezwyznaniowych w Europie kształtował się w 2005 roku na poziomie 14,49%, w 2015 – 14,67%, a w 2025 roku osiągnie wartość 15,68%. W Ameryce Północnej poziom bezwyznaniowej zbiorowości w 2005 i 2015 roku wynosił odpowiednio 14,11% i 16,42%, w 2025 roku będzie to prawdopodobnie 18,91%. W Oceanii udział tej zbiorowości osiągnął w 2005 roku wartość 16,64%, w 2015 – 19,11%, a w 2025 roku wzrośnie do 22,97%. Pobudzenie religijne czy żywotność religijną obserwuje się – o czym była już mowa – m.in. w Afryce, gdzie udział wyznawców w omawianych latach wynosił lub wyniesie odpowiednio: w 2005 roku – 99,33%, a w 2015 i 2025 roku – po 99,31%. Podobnie jest w Azji, gdzie odsetki te kształtują się następująco: 84,29% (2005), 85,68% (2015) i 87,5% (2025).

Zagregowane zestawienia nie do końca oddają wskazywane tendencje sekularyzacyjne, a szczególnie dystansowanie się od instytucjonalnego wymiaru religii. Uwypuklić to mogą dane dotyczące identyfikacji z chrześcijaństwem w różnych regionach Europy, gdzie nurt sekularyzacyjny zaznacza się w jej części zachodniej, północnej i południowej, natomiast Europa Wschodnia wydaje się nadal tchnąć określoną żywotnością religijną. Dla zobrazowania tej tendencji przywołajmy ponownie dane WCD, chociażby dla dwóch z wymienionych regionów, a dokładniej – Europy Zachodniej i Wschodniej. W Europie Zachodniej poziom przynależności do chrześcijaństwa wynosił 70,43% w 2005 roku i 66,6% w 2015 roku. Według prognoz WDC w 2025 roku zbiorowość ta będzie stanowiła 62,65%. Dla wschodniej części Starego Kontynentu dane te wyglądają następująco: 82,92% (2005), 84,81% (2015) i 85,17% (2025). Obok kurczącego się potencjału chrześcijaństwa zauważalne jest także powolne poszerzanie się zbiorowości identyfikującej się z islamem. W Europie Zachodniej udział zbiorowości islamskiej wynosił 6,22% w 2005 roku i 7,29% w 2015 roku. Prognozuje się, że w 2025 roku wyznawców islamu będzie prawdopodobnie 8,79%. Z kolei w Europie Wschodniej poziom afiliacji do przywołanej tradycji religijnej kształtował się w roku 2005 i 2015 odpowiednio na poziomie 5,81% i 6,76%. Ocenia się, że w 2025 roku osiągnie wartość 7,88%.

Skrótowo przedstawione dane dotyczące głównych trendów we współczesnej religijności europejskiej pokazują (choć w ograniczonym zakresie, bo odnoszącym

się wyłącznie do wymiaru afiliacyjnego) zasadniczo zmianę pozycji tradycyjnych systemów religijnych, a w szczególności kurczenie się potencjału chrześcijaństwa przy jednoczesnym sukcesywnym poszerzaniu się zbiorowości identyfikującej się z islamem. Taki stan rzeczy można łączyć ze zmianami demograficznymi zachodzącymi m.in. na obszarze europejskim (Johnson, Grim, 2013; Jenkins, 2009; Stachowska, 2019, s. 87–97). Otwarte pozostaje pytanie o to, jak na tym tle kształtuje się religijność młodych ludzi.

W niniejszym artykule podjęta zostanie próba ukazania zmian religijności młodzieży w wybranych krajach europejskich na przestrzeni ponad dekady, a dokładniej – w 2002 i 2016 roku. Taka perspektywa czasowa pozwoli – jak się wydaje – zasygnalizować ewentualne trendy w tym zakresie, a pośrednio umożliwi odpowiedź na pytanie: na ile młode pokolenia w Europie zainteresowane są zinstytucjonalizowanymi formami religijności? Ujęcie takie można uznać za nieco selektywne czy ograniczone, odnosi się bowiem do dość szczególnego, bo jednak konwencjonalnego wymiaru zaangażowania religijnego, które niejednokrotnie było identyfikowane jako wskaźnik erozji religijności. Dlatego też w analizie uwzględniony zostanie aspekt religijności indywidualnej związany z modlitwą codzienną, traktowany jako przejaw prywatnej dbałości o relację z Bogiem, *sacrum* czy szerzej – transcendencją (Mariański, 2013b, s. 84–85), a także jako wskaźnik subiektywnej oceny religijności. Analiza zostanie przeprowadzona na podstawie danych Europejskiego Sondażu Społecznego (European Social Survey – ESS) z rundy 1. (2002) oraz rundy 8. (2016) i obejmować będzie wybrane kraje europejskie, zarówno te zróżnicowane pod względem religijnym, jak i te homogeniczne, z dominującą pozycją Kościoła katolickiego, do których należą: Austria, Belgia, Francja, Hiszpania, Portugalia, Włochy oraz Polska.

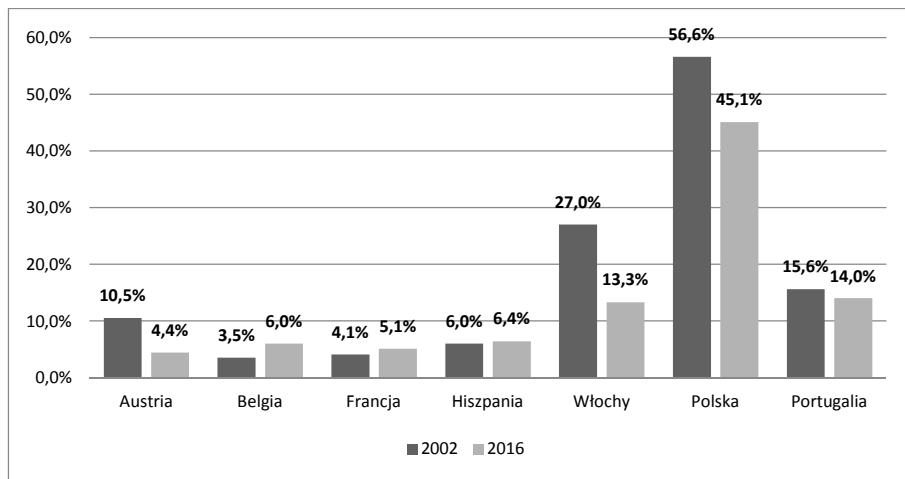
Religijność młodzieży

Młodzież jest szczególną grupą, która stroni od radykalnych propozycji i zamiast nich wybiera poszerzający się obszar emancypacji, głównie w sferze prywatnej (Sroczyńska, 2013, s. 57). Orientacje te znajdują odzwierciedlenie także w sferze religijnej, w której coraz wyraźniej zaznaczają się postawy selektywne, obojętne wobec wymiaru instytucjonalnego. Nurty w życiu religijnym młodzieży zostaną zobrazowane na podstawie analizy trzech elementów: praktyk kolektywnych, praktyk indywidualnych i subiektywnej oceny religijności. Młodzież będzie identyfikowana w kategoriach demograficznych, jako grupa wiekowa obejmująca ludzi w wieku 15–34 lat. Ze względu na dość znaczącą rozpiętość wiekową respondentów w analizie zostaną wyróżnione dwie kohorty wiekowe: 15–24 lat oraz 25–34 lat.

Praktyki religijne

Pierwszym z wymiarów uwzględnionych w analizie jest regularna partycypacja w liturgii. W większości analizowanych krajów widać, że liczba osób regularnie uczestniczących w mszy świętej w omawianych dwóch grupach wiekowych zmniejszyła się na przestrzeni półtorej dekady, wyjątek stanowią Belgia, Francja oraz Hiszpania, choć w przypadku tego ostatniego kraju nieznaczny wzrost odsetka regularnie praktykujących obserwowany jest tylko w starszej grupie wiekowej (24–34 lat). W pozostałych krajach europejskich zauważa się tendencję spadkową. W grupie wiekowej 15–24 lat poziom tej aktywności wynosił w 2002 roku od 10,5% (Austria) do 56,6% (Polska), a w 2016 roku oscylował między 13,3% (Włochy) a 45,1% (Polska) [szerzej zob. wykres 1]. W nieco starszej części populacji, czyli wśród osób w wieku 25–34 lat, najniższy udział regularnie praktykujących w 2002 roku wystąpił w Hiszpanii (9,7%), najwyższy zaś w Polsce (48%). W 2016 roku najwyższy odsetek regularnie uczestniczących w mszy świętej ponownie odnotowano w Polsce (31,9%), najniższy zaś w Austrii (4,2%) [szerzej zob. wykres 2].

Wykres 1. Odsetek osób w wieku 15–24 lat deklarujących uczestnictwo w praktykach religijnych raz w tygodniu lub częściej w populacji krajów europejskich w roku 2002 i 2016*

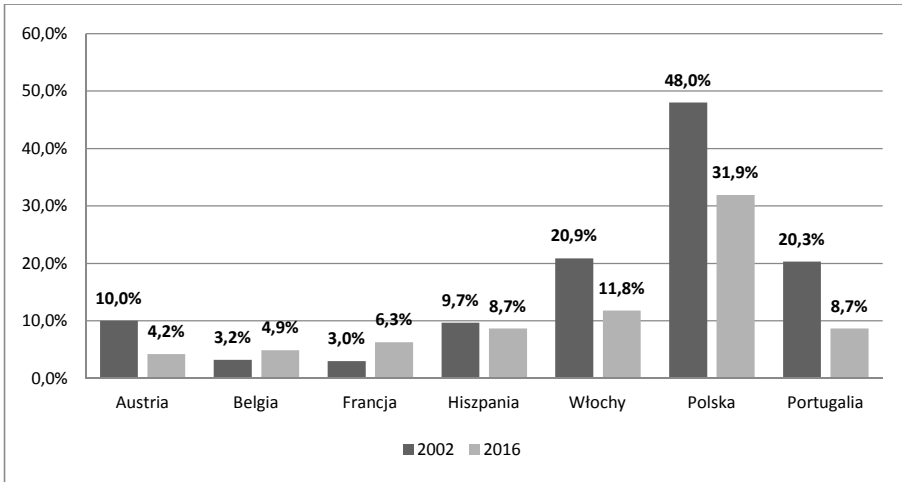

N = 12 009 (2002); N = 13 255 (2016).

* W badaniu zadano następujące pytanie: „Poza sytuacjami szczególnymi, takimi jak śluby czy pogrzeby, mniej więcej jak często bierze Pan/Pani obecnie udział w mszach, nabożeństwach lub spotkaniach religijnych?”. Zestawienie obejmuje odsetki rozkładu ważnych odpowiedzi.

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ESS – runda 1. (2002) i runda 8. (2016)

Wykres 2. Odsetek osób w wieku 15–34 lat deklarujących uczestnictwo w praktykach religijnych raz w tygodniu lub częściej w populacji krajów europejskich w roku 2002 i 2016*

N = 12 009 (2002); N = 13 255 (2016).

* W badaniu zadano następujące pytanie: „Poza sytuacjami szczególnymi, takimi jak śluby czy pogrzeby, mniej więcej jak często bierze Pan/Pani obecnie udział w mszach, nabożeństwach lub spotkaniach religijnych?”. Ze-stawienie obejmuje odsetki rozkładu ważnych odpowiedzi.

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ESS – runda 1. (2002) i runda 8. (2016)

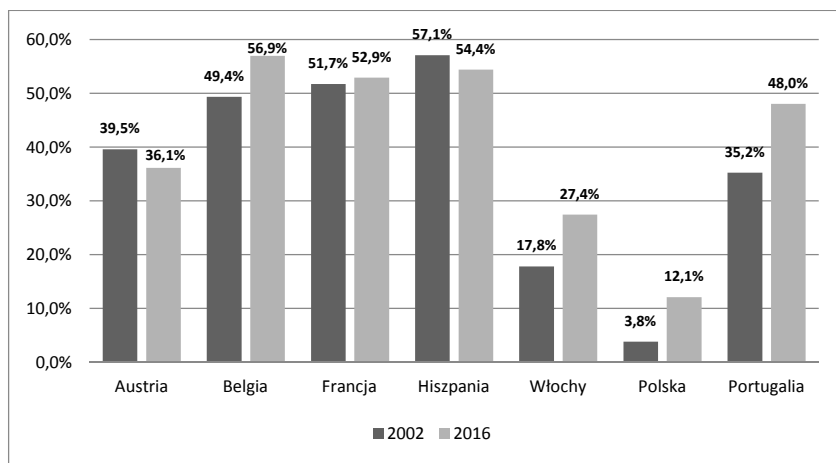
Ponadto zauważalny jest wyższy poziom regularnej aktywności w krajach homogenicznych wyznaniowo, takich jak Włochy, Polska i Portugalia, choć jednocześnie wyraźniejsza w tych krajach jest wskazywana tendencja spadkowa na przestrzeni omawianych lat. Na przykład w grupie wiekowej 15–24 lat zmiana ta wynosiła: we Włoszech – 13,7 p.p., w Polsce – 11,5 p.p., w Portugalii – jedynie 1,6 p.p. W starszej grupie wiekowej różnice te kształtowały się odpowiednio: we Włoszech – 9,1 p.p., w Polsce – 16,1 p.p., w Portugalii – 11,6 p.p. W krajach zróżnicowanych pod względem wyznaniowym, jak przywoływane już Belgia czy Francja, pojawia się natomiast sygnalizowany nieznaczny wzrost poziomu tego rodzaju aktywności, ma on jednak charakter raczej symboliczny, gdyż dotyczy najmłodszej grupy wiekowej (15–24 lat) i w 2002 roku wahał się między 3,5% (Belgia) a 4,1% (Francja). W 2016 roku odsetki te wynosiły odpowiednio 6% i 5,1%. W starszej grupie wiekowej udział osób regularnie praktykujących w omawianych latach był zbliżony, co oznacza, że w 2002 roku osób regularnie praktykujących w Belgii było 3,2%, a we Francji – 3%. W 2016 roku poziom wspomnianych deklaracji wynosił odpowiednio 4,9% i 6,3%. Na tle omawianych krajów młodzież w Polsce wybija się pod względem poziomu aktywności, który należy do najwyższych w Europie. Należy jednak zwrócić uwagę na wskazywane wcześniej spadki w poziomie regu-

larnej aktywności na przestrzeni niespełna półtorej dekady. Przywołane dane najogólniej pokazują sukcesywne załamywanie się tej konwencjonalnej formy aktywności religijnej.

Dopełnieniem obrazu tej formy religijności młodych ludzi może być ich pasywny stosunek do tej sfery życia. Ogląd bowiem przeciwległej strony skali, oznaczającej niepodjęcie wspomnianej aktywności, ujawnia zasadniczo wzrost dystansu młodych ludzi do instytucjonalnego wymiaru religii. Kwestia ta inaczej się przedstawia w Austrii, w której odsetek niepraktykujących w obydwu grupach wiekowych się zmniejszył na przestrzeni omawianych lat, a inaczej w Hiszpanii, gdzie wskazywana tendencja pojawia się jedynie w młodszej grupie wiekowej (15–24 lat). W Austrii udział niepraktykującej młodzieży w wieku 15–24 lat wynosił w 2002 roku 39,5%, a w 2016 – 36,1%. W starszej grupie wiekowej (25–34 lat) owa tendencja wzrostowa była nieco wyraźniejsza, a więc odpowiednio 35,7% i 27,6%. Z kolei w Hiszpanii odsetek biernych młodych ludzi w wieku 15–24 lat wyniósł w 2002 roku 57,1%, a w 2016 – 54,4%.

Jednocześnie poziom pasywności w interesującym nas aspekcie ujawnia dość znaczącą dysproporcję pomiędzy omawianymi krajami, albowiem w części z nich ponad połowa lub blisko połowa młodych ludzi w wieku 15–24 lat oraz 25–34 lat w ogóle nie praktykuje. Do krajów tych należą: Belgia, Francja i Hiszpania. Znaczący udział osób niepraktykujących w wieku 15–24 lat można zaobserwować również w Portugalii, gdzie w 2002 roku było ich 35,2%, a w 2016 roku stanowili oni 48%. W starszej grupie wiekowej odsetek niepraktykujących również się jawi jako znaczący, gdyż w 2002 roku wyniósł on 28,9%, a w 2016 – 40,5%. Na przeciwległym biegunie, jeśli chodzi o udział młodych ludzi nieaktywnych w tym wymiarze religijnym, znajduje się Polska, w której w 2002 roku nie praktykowało zaledwie 3,8% młodzieży w wieku 15–24 lat, a w 2016 roku było to 12,1%. W starszej grupie wiekowej poziom niepraktykujących wynosił odpowiednio 4,3% i 8,9% [szerzej zob. wykres 3 i 4].

Wykres 3. Odsetek osób w wieku 15–24 lat deklarujących całkowity brak uczestnictwa w praktykach religijnych w populacji krajów europejskich w roku 2002 i 2016*

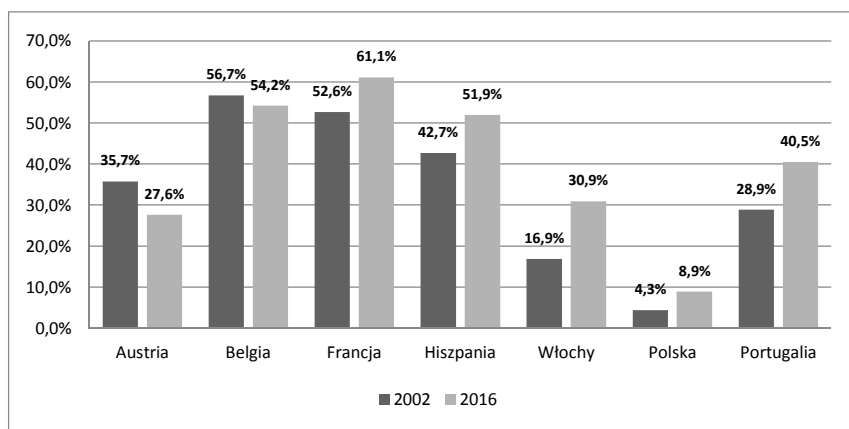

N = 12 009 (2002); N = 13 255 (2016).

* W badaniu zadano następujące pytanie: „Poza sytuacjami szczególnymi, takimi jak śluby czy pogrzeby, mniej więcej jak często bierze Pan/Pani obecnie udział w mszach, nabożeństwach lub spotkaniach religijnych?”. Ze-stawienie obejmuje odsetki rozkładu ważnych odpowiedzi.

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ESS – runda 1. (2002) i runda 8. (2016)

Wykres 4. Odsetek osób w wieku 25–34 lat deklarujących całkowity brak uczestnictwa w praktykach religijnych w populacji krajów europejskich w roku 2002 i 2016*

N = 12 009 (2002); N = 13 255 (2016).

* W badaniu zadano następujące pytanie: „Poza sytuacjami szczególnymi, takimi jak śluby czy pogrzeby, mniej więcej jak często bierze Pan/Pani obecnie udział w mszach, nabożeństwach lub spotkaniach religijnych?”. Ze-stawienie obejmuje odsetki rozkładu ważnych odpowiedzi.

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ESS – runda 1. (2002) i runda 8. (2016)

Z przytoczonych danych wynika, że w większości analizowanych krajów młodszą grupą wiekową w porównaniu ze starszą jest nieco bardziej zaangażowana w regularne uczestnictwo w mszy świętej, co można próbować tłumaczyć tym, że część młodych osób nadal podlega wpływom socjalizacyjnym i kontroli rodziców. Wyjątek w tym rysie aktywności religijnej stanowi Hiszpania, w której zauważalna jest przeciwna tendencja, a mianowicie taka, że to starsza grupa wiekowa wydaje się nieznacznie bardziej zaangażowana w uczestnictwo. Patrząc natomiast na poziom pasywności wyrażany deklaracjami wskazującymi na całkowity brak uczestnictwa w liturgii, można zauważyć, że w większości przywołanych tu krajów wyższe zdystansowanie wykazuje właśnie młodszą kohortę wiekową (15–24 lat), co jest szczególnie widoczne w wynikach z 2016 roku. Tendencja ta może zwiastować skalę zmian w sferze religijnej, zwłaszcza w wymiarze religijności kościelnej, a co za tym idzie – wzrost i tak już dość wyraźnego dystansu do religijności kościelnej.

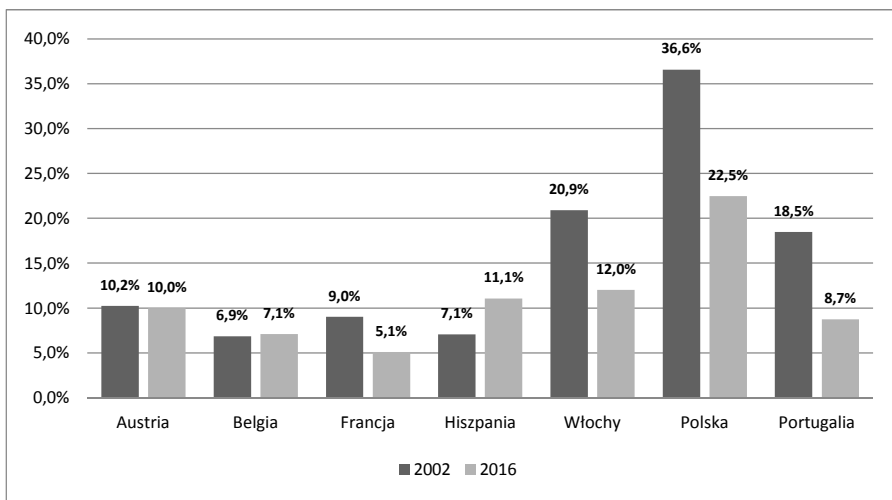
Zarys religijności młodych ludzi odnosi się nade wszystko do wymiaru religijności instytucjonalnej, która jedynie częściowo określa związek ze sferą religijną. Doprecyzowaniem zakresu zaangażowania religijnego może być codzienna modlitwa, która stanowi wyraz indywidualnej dbałości o kształt relacji z Bogiem, *sacrum* czy szerzej – transcendencją (Marianański, 2013b, s. 84–85). Na podstawie danych ESS można stwierdzić, że coraz mniej młodych ludzi praktykuje codzienną modlitwę, podobnie jak coraz mniej regularnie uczestniczy w liturgii. Tendencja ta jest zauważalna zarówno w młodszej grupie wiekowej (15–24 lat), jak i w starszej (25–34 lat), choć stopień nasilenia jest dość zróżnicowany. W części bowiem krajów, w tym we Włoszech, Polsce i Portugalii, wskazywany spadek liczby osób oddających się codziennej modlitwie jawi się jako znaczący, co jest szczególnie widoczne w młodszej grupie wiekowej. W 2002 roku udział modlącej się codziennie młodzieży w wieku 15–24 lat kształtował się we wspomnianych krajach następująco: Włochy – 20,9%, Polska – 36,6% i Portugalia – 18,5%. W 2016 roku odsetki te wynosiły odpowiednio 12%, 22,5% i 8,7%, co daje różnicę na poziomie 8,9 p.p. we Włoszech, 14,1 p.p. w Polsce i 9,8 p.p. w Portugalii. Wśród starszej młodzieży, tj. w wieku 25–34 lat, poziom deklaracji dotyczących codziennej aktywności modlitewnej wynosił w 2002 roku odpowiednio: we Włoszech – 26,9%, w Polsce – 28,4% i w Portugalii – 24,1%. Niemal półtorej dekady później poziom tej aktywności spadł do następujących wartości: Włochy – 8%, Polska – 22% i Portugalia – 18,6%.

W tym kontekście widać zatem, że wśród młodszej części populacji, tj. w wieku 15–24 lat, stopień zaniechania codziennej modlitwy znacznie się zwiększa w omawianych krajach. Choć w starszej grupie ludzi młodych wspomniane zmiany są również zauważalne, to jednak nie we wszystkich przywołanych tu krajach nurt ten jest równie znaczący. Zjawisko to najwyraźniej widać we Włoszech, co może

sygnalizować zakres zmian w sferze religijnej zachodzących w tym społeczeństwie. W pozostałych krajach zauważalny jest znacznie niższy poziom codziennej dbałości o kształt relacji z Bogiem. W 2002 roku dla młodszej kohorty (15–24 lat) zawierał się on w przedziale między 6,9% (Belgia) a 10,2% (Austria). W 2016 roku regularnej modlitwie oddawało się od 5,1% osób młodych we Francji do 11,1% w Hiszpanii. Należy w tym miejscu zaznaczyć, że w Hiszpanii na przestrzeni omawianych lat nastąpił wzrost odsetka młodych ludzi modlących się codziennie i w 2002 roku wyniósł on 7,1%, co oznacza wzrost o 4 p.p. Jeżeli chodzi natomiast o starszą młodzież, tj. w wieku 24–35 lat, to w tych samych krajach widać zbliżoną tendencję, choć w 2016 roku zauważalne było nieco wyższe zaangażowanie w tej grupie wiekowej niż w młodszej. Podobnie w Belgii i we Francji nastąpił wzrost zaangażowania w tę formę religijności. W Austrii deklarację codziennej modlitwy złożyło w 2002 roku 14,9% osób młodych, a w 2016 – 8,6%. W Belgii odsetek ten wynosił odpowiednio 6,7% (2002) i 11,6% (2016), a we Francji – 8,3% (2002) i 10,6% (2016) [szerzej zob. wykres 5 i 6].

Dopełnieniem obrazu zmian w zakresie prywatnej religijności (Marianański, 2013b, s. 84) mogą być dane dotyczące bierności religijnej. Pokazują one – najogólniej mówiąc – zbliżoną tendencję jak w przypadku braku partycypacji w liturgii, a mianowicie znaczące zróżnicowanie w poziomie deklaracji. W części omawianych krajów bierne postawy przyjmuje ponad połowa lub blisko połowa młodych osób w obu kohortach wiekowych. Egzemplifikacją tak znaczącego poziomu deklaracji o niepodejmowaniu modlitwy w ogóle w grupie wiekowej 15–24 lat mogą być takie kraje, jak Belgia, Francja, Hiszpania oraz Portugalia. W ostatnim z wymienionych krajów nastąpił największy wzrost tego rodzaju deklaracji w omawianych latach. W 2002 roku niemodlących się młodych osób w wieku 15–24 lat było w Portugalii 31,3%, a w 2016 roku odsetek ten wzrósł do 56,4%. W pozostałych wymienionych krajach wyniki przedstawiały się następująco: Belgia – 52,3% (2002) i 64,2% (2016); Francja – 58,3% (2002) i 62% (2016); Hiszpania – 55,8% (2002) i 58,1% (2016). Najniższy poziom w tej grupie wiekowej odnotowano natomiast w Polsce, a mianowicie 9,7% (2002) i 19,1% (2016). Podobnie zmiany te przebiegają w starszej kohorcie (24–34 lat), w której oprócz znaczącego zróżnicowania poziomu deklaracji widoczne jest również powolne poszerzanie się zbiorowości niepodejmującej tej formy aktywności religijnej. Wyjątkiem w zestawieniu jest Austria, w której odnotowano nieznaczny spadek odsetka niemodlących się młodych ludzi: w 2002 roku wynosił on 33,6%, a w 2016 – 31,5% [szerzej zob. wykres 7 i 8].

Wykres 5. Odsetek osób w wieku 15–24 lat deklarujących codzienną modlitwę w populacji krajów europejskich w roku 2002 i 2016*

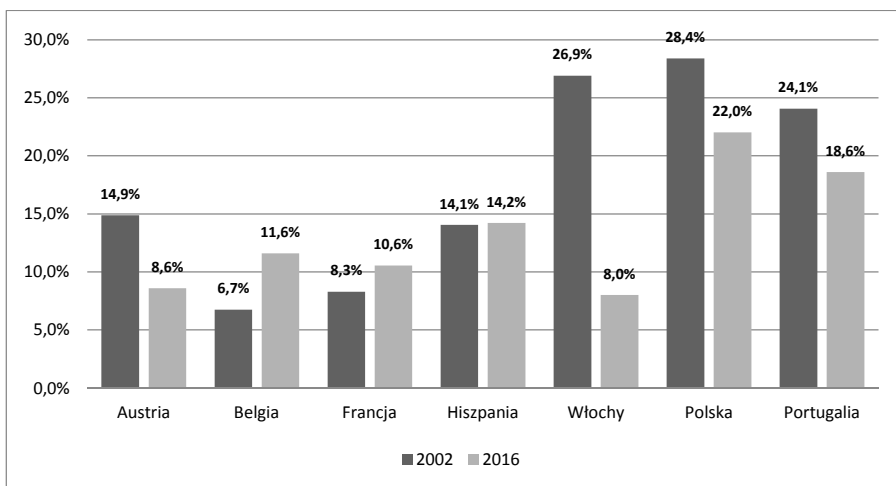

N = 12 009 (2002); N = 13 255 (2016).

* W badaniu zadano następujące pytanie: „Poza udziałem w mszach, nabożeństwach i spotkaniach religijnych, jak często się Pan/Pani modli – o ile w ogóle się Pan/Pani modli?”. Zestawienie obejmuje odsetki rozkładu ważnych odpowiedzi.

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ESS – runda 1. (2002) i runda 8. (2016)

Wykres 6. Odsetek osób w wieku 25–34 lat deklarujących codzienną modlitwę w populacji krajów europejskich w roku 2002 i 2016*

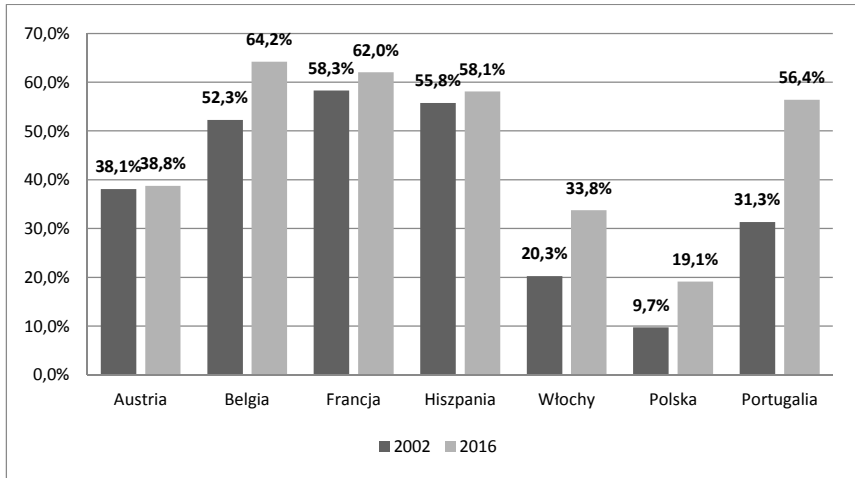

N = 12 009 (2002); N = 13 255 (2016).

* W badaniu zadano następujące pytanie: „Poza udziałem w mszach, nabożeństwach i spotkaniach religijnych, jak często się Pan/Pani modli – o ile w ogóle się Pan/Pani modli?”. Zestawienie obejmuje odsetki rozkładu ważnych odpowiedzi.

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ESS – runda 1. (2002) i runda 8. (2016)

Wykres 7. Odsetek osób w wieku 15–24 lat deklarujących niepodjęcie modlitwy w populacji krajów europejskich w roku 2002 i 2016*

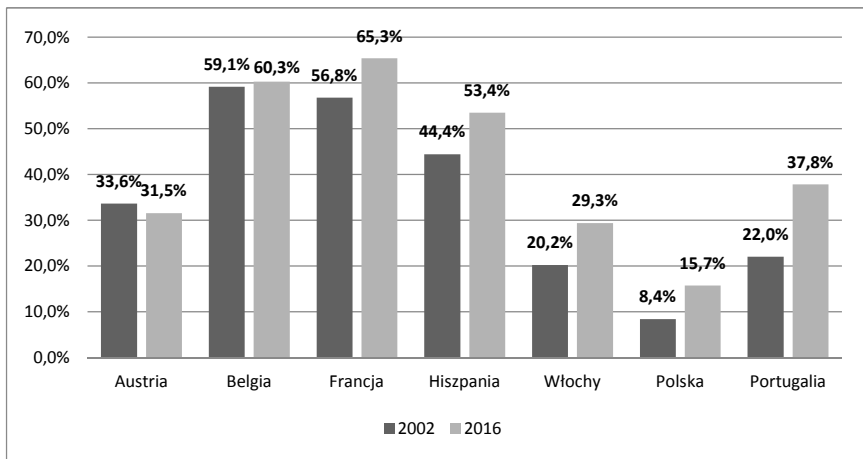

N = 12 009 (2002); N = 13 255 (2016).

* W badaniu zadano następujące pytanie: „Poza udziałem w mszach, nabożeństwach i spotkaniach religijnych, jak często się Pan/Pani modli – o ile w ogóle się Pan/Pani modli?”. Zestawienie obejmuje odsetki rozkładu ważnych odpowiedzi.

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ESS – runda 1. (2002) i runda 8. (2016)

Wykres 8. Odsetek osób w wieku 25–34 lat deklarujących niepodjęcie modlitwy w populacji krajów europejskich w roku 2002 i 2016*

N = 12 009 (2002); N = 13 255 (2016).

* W badaniu zadano następujące pytanie: „Poza udziałem w mszach, nabożeństwach i spotkaniach religijnych, jak często się Pan/Pani modli – o ile w ogóle się Pan/Pani modli?”. Zestawienie obejmuje odsetki rozkładu ważnych odpowiedzi.

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ESS – runda 1. (2002) i runda 8. (2016)

Przedstawione dane pokazują, że zmiany w religijności obejmują nie tylko konwencjonalne formy aktywności religijnej, jak regularne uczestnictwo w mszy świętej, ale również sferę prywatnego zaangażowania. Uwypuklają to zestawienia odnoszące się do raczej nie najwyższego odsetka deklaracji wskazujących na codzienną modlitwę. W większości przywoływanych tu krajów odsetek ten powoli spada w obydwu kohortach wiekowych. Przede wszystkim jednak tendencji tej dowodzi dość znaczący udział młodych ludzi, którzy całkowicie porzucili tę formę dbałości o prywatną religijność.

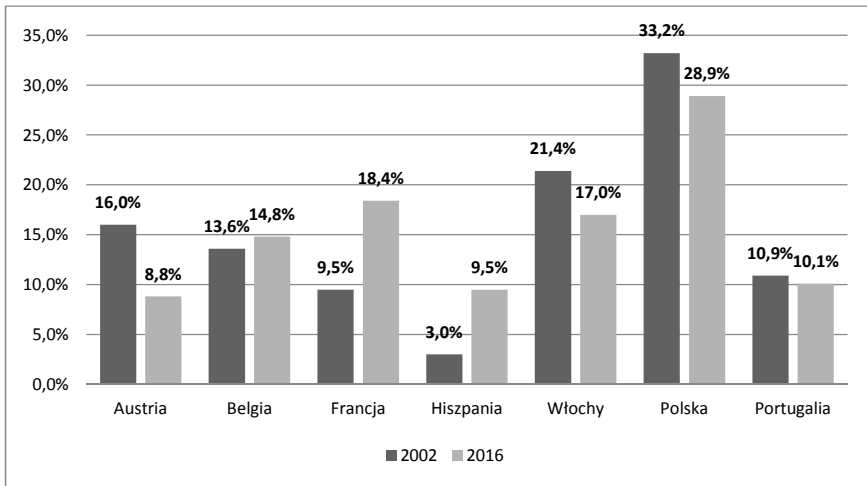
Subiektywna ocena religijności

Zarysowany dotychczas obraz religijności młodych ludzi w wybranych krajach europejskich sygnalizuje pogłębianie się tendencji związanych z dystansowaniem się od sfery religijnej, zwłaszcza odnoszącej się do konwencjonalnych form „manifestacji” zaangażowania i aktywności. Uzupełnieniem tego rysu mogą być dane dotyczące subiektywnej oceny religijności, która zostanie ukazana dwuwymiarowo: z jednej strony ze względu na wysoką religijność młodych ludzi, z drugiej zaś – przez pryzmat braku religijności². Jeśli zatem wziąć pod uwagę wysoki poziom religijności osób w dwóch kohortach wiekowych, to można – mówiąc najogólniej – dostrzec nieco wyższy poziom tych identyfikacji w starszej grupie wiekowej. Wskazana tendencja nie ma wprawdzie w pełni uniwersalnego charakteru, gdyż wyjątkiem były tu m.in. Włochy, Polska, a także Belgia, lecz tylko w 2002 roku, gdy poziom deklaracji wskazujących na wysoką religijność młodzieży w tych trzech państwach był nieznacznie wyższy w młodszej kohorcie wiekowej (15–24 lat). Ponadto widoczny jest wzrost tego typu deklaracji w kilku krajach, takich jak Belgia, Francja i Hiszpania. W 2002 roku odsetek wspomnianych deklaracji wśród młodych ludzi w wieku 15–24 lat wynosił: w Belgii – 13,6%, we Francji – 9,5% i w Hiszpanii – 3%. Niemal półtorej dekady później, bo w 2016 roku, wspomniane wskazania kształtowały się na poziomie: w Belgii – 14,8%, we Francji – 18,4% i w Hiszpanii – 9,3%. W zbliżony sposób przedstawiały się wyniki w starszej kohorcie wiekowej, z tym jednak zastrzeżeniem, że w zestawieniu tym zabrakło już Hiszpanii, w której udział osób wysoce religijnych w obydwu omawianych latach

² Analiza poszczególnych wymiarów opiera się na następującym pytaniu z ESS: „Niezależnie od swojej przynależności do konkretnej religii lub wyznania, jak określiłby/określiłaby Pan/Pani stopień swojej religijności?”. W badaniu wykorzystano jedenastopunktową skalę, gdzie wartość 0 oznaczała odpowiedź „w ogóle niereligijny”, a 10 – „bardzo religijny”. Poziom wysokiej religijności obejmuje odpowiedzi w przedziale wartości 8–10 na wspomnianej skali, a poziom niereligijności odnosi się do wartości 0–2 na tej samej skali.

osiągnął niemal ten sam poziom. W 2002 roku 11,8% młodych Hiszpanów w wieku 25–34 lat identyfikowało się jako osoby wysoko religijne, w 2016 roku był to podobny odsetek – 11,6%. W przypadku Belgii rozkład tych deklaracji w omawianych latach wyglądał następująco: 12,6% i 21,9%, a we Francji – 18,4% i 23,2%. W pozostałych krajach można zaobserwować w obydwu kohortach wiekowych kurczenie się zbiorowości uważającej się za osoby wysoko religijne. Jednocześnie w przywoływanych zestawieniach zauważalny jest wyższy poziom tych identyfikacji w Polsce, w której w 2002 roku 33,2% młodych ludzi w wieku 15–24 lat określiło się jako osoby wysoko religijne, w 2016 roku było ich 28,9%. W starszej grupie wiekowej (25–34 lat) odsetki te wynosiły 33,1% (2002) i 26,3% (2016) [szerzej zob. wykres 9 i 10].

Wykres 9. Odsetek osób w wieku 15–24 lat deklarujących wysoką religijność w populacji krajów europejskich w roku 2002 i 2016*

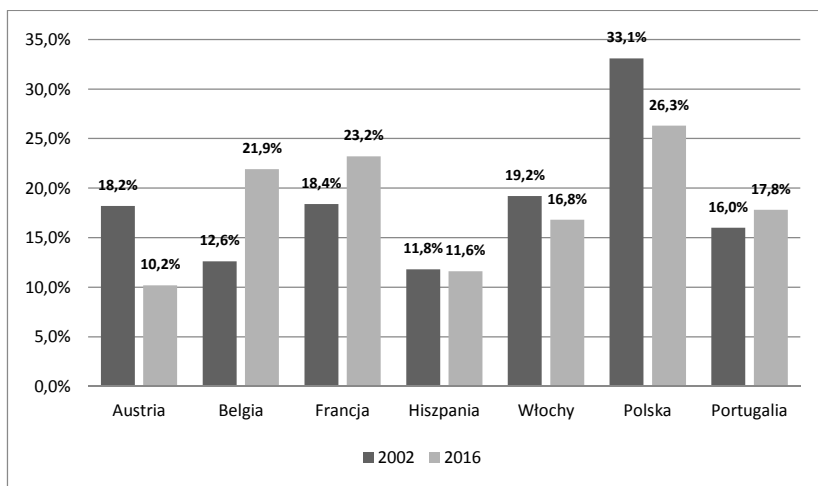

N = 12 009 (2002); N = 13 255 (2016).

* W badaniu zadano następujące pytanie: „Niezależnie od swojej przynależności do konkretnej religii lub wyznania, jak określiłby/określiłaby Pan/Pani stopień swojej religijności?”. W badaniu wykorzystano jedenastopunktową skalę, gdzie wartość 0 oznaczała „w ogóle niereligijny”, a 10 – „bardzo religijny”. Zestawienie obejmuje odpowiedzi w przedziale 8–10 i uwzględniono w nim odsetki rozkładu ważnych odpowiedzi.

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ESS – runda 1. (2002) i runda 8. (2016)

Wykres. 10. Odsetek osób w wieku 25–34 lat deklarujących wysoką religijność w populacji krajów europejskich w roku 2002 i 2016*

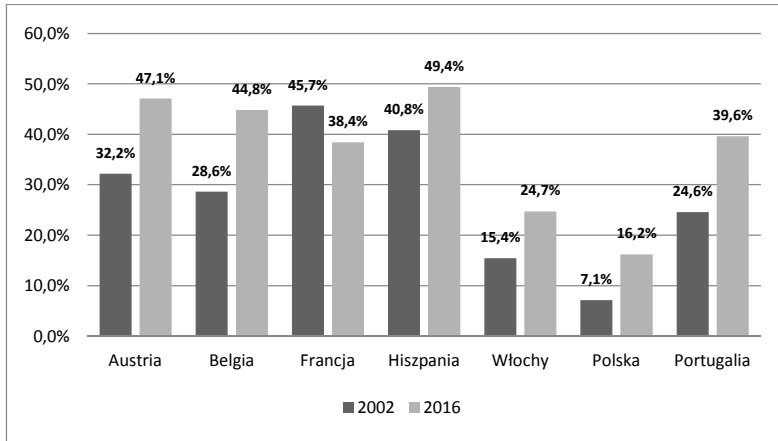
N = 12 009 (2002); N = 13 255 (2016).

* W badaniu zadano następujące pytanie: „Niezależnie od swojej przynależności do konkretnej religii lub wyznania, jak określiłby/określiłaby Pan/Pani stopień swojej religijności?”. W badaniu wykorzystano jedenastopunktową skalę, gdzie wartość 0 oznaczała „w ogóle niereligijny”, a 10 – „bardzo religijny”. Zestawienie obejmuje odpowiedzi w przedziale 8–10 i uwzględniono w nim odsetki rozkładu ważnych odpowiedzi.

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ESS – runda 1. (2002) i runda 8. (2016)

Ogląd deklaracji wyrażających brak religijności potwierdza dotychczas sygnalizowane tendencje do wzrostu postaw zdystansowanych. Ów nurt występuje w obydwu grupach wiekowych w niemal wszystkich krajach. Wyjątkiem jest tu Francja, w której liczba deklaracji niereligijności zmniejszyła się w obydwu omawianych grupach wiekowych. Wśród młodych ludzi w wieku 15–24 lat takie deklaracje złożyło w 2002 roku 45,7%, a w 2016 – 38,4%. W grupie wiekowej 25–34 lat udział tej orientacji kształtował się odpowiednio na poziomie 44,2% (2002) i 40,5% (2016). Jednocześnie można zaobserwować podobne zróżnicowanie zasięgu tych postaw w poszczególnych krajach, jak wskazywano to w odniesieniu do wcześniej przywołanych wymiarów religijności. W niektórych krajach, w tym w Polsce i we Włoszech, udział młodych ludzi, którzy uznają się za osoby niereligijne, jest dość ograniczony. Przywołajmy przykład Polski, w której w 2002 roku odsetek młodych ludzi w wieku 15–24 lat wskazujących tę orientację wynosił 7,1%, a w 2016 roku – 16,2%. W starszej grupie wiekowej rozkład odpowiedzi był następujący: w 2002 roku – 7,2% i w 2016 roku – 12,5% [szerzej zob. wykres 11 i 12].

Wykres 11. Odsetek osób w wieku 15–24 lat deklarujących niereligijność w populacji krajów europejskich w roku 2002 i 2016*

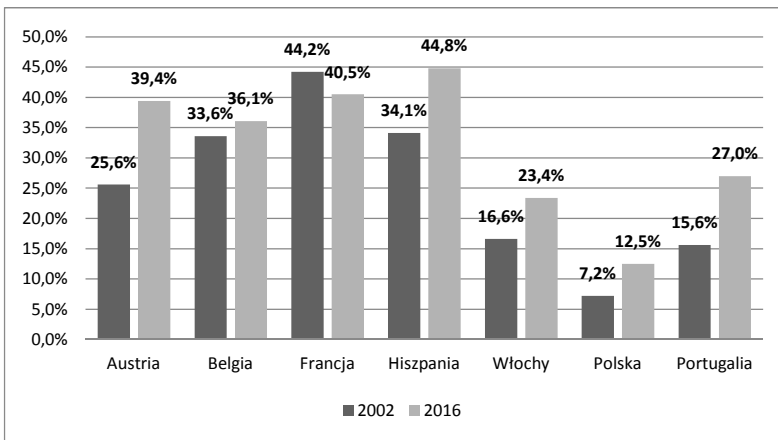

N = 12 009 (2002); N = 13 255 (2016).

* W badaniu zadano następujące pytanie: „Niezależnie od swojej przynależności do konkretnej religii lub wyznania, jak określiłby/określiłaby Pan/Pani stopień swojej religijności?”. W badaniu wykorzystano jedenastopunktową skalę, gdzie wartość 0 oznaczała „w ogóle niereligijny”, a 10 – „bardzo religijny”. Zestawienie obejmuje odpowiedzi w przedziale 0–2 i uwzględniono w nim odsetki rozkładu ważnych odpowiedzi.

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ESS – runda 1. (2002) i runda 8. (2016)

Wykres 12. Odsetek osób w wieku 25–34 lat deklarujących niereligijność w populacji krajów europejskich w roku 2002 i 2016*

N = 12 009 (2002); N = 13 255 (2016).

* W badaniu zadano następujące pytanie: „Niezależnie od swojej przynależności do konkretnej religii lub wyznania, jak określiłby/określiłaby Pan/Pani stopień swojej religijności?”. W badaniu wykorzystano jedenastopunktową skalę, gdzie wartość 0 oznaczała „w ogóle niereligijny”, a 10 – „bardzo religijny”. Zestawienie obejmuje odpowiedzi w przedziale 0–2 i uwzględniono w nim odsetki rozkładu ważnych odpowiedzi.

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ESS – runda 1. (2002) i runda 8. (2016)

Subiektywna ocena poziomu religijności ukazuje dwie wybijające się kwestie. Po pierwsze, udział młodych ludzi identyfikujących się jako osoby wysoko religijne jest w większości przywołanych tu krajów niższy niż tych, którzy uważają się za osoby niereligijne. Nurt ten jest zauważalny w obydwu kohortach wiekowych. Wyjątkiem jest w tym przypadku Polska, w której odsetek osób wysoce religijnych jest wyższy niż odsetek osób niereligijnych. Podobna tendencja wystąpiła we Włoszech, ale tylko w odniesieniu do 2002 roku, oraz w Portugalii w tym samym roku, ale tylko w jednej grupie wiekowej (25–34 lat). Po drugie, można zaobserwować pewną unikatowość rodzimej religijności, która choć podlega wskazywanym zmianom, związanym z nurtami ostudzenia czy dystansowania od sakralności, to jednak nadal emanuje znaczącą żywotnością, szczególnie w zestawieniu z innymi krajami europejskimi przywołanymi w niniejszej analizie.

Simplifikująco przedstawiony materiał ukazuje nade wszystko zachodzące zmiany na Starym Kontynencie, na którym zaznaczają się tendencje związane z dystansowaniem się od instytucjonalnych form religii. Nie mają one wprawdzie jednolitego charakteru, lecz wydaje się, że umacniają swoją obecność. W niektórych krajach zauważalne jest pewne ożywienie w sferze religijności indywidualnej, związanej m.in. z codzienną modlitwą. Zmiany te można próbować identyfikować jako zwiastun pobudzenia czy obudzenia religijnego wśród młodych ludzi.

Ogląd postaw całkowicie dystansujących się wobec wymiaru sakralnego skłania jednak do zachowania pewnej ostrożności przy takiej próbie interpretacji. Choć ograniczona liczba krajów uwzględnionych w niniejszej analizie nie pozwala na próbę szerszej ekstrapolacji, to można jednak stwierdzić, że kraje homogeniczne wyznaniowo, z dominującą pozycją Kościoła katolickiego jawią się jako obszary w nieco mniejszym zakresie przeniknięte wskazanymi tendencjami, co nie oznacza, że ostudzenie czy nawet pewna obojętność nie zaczynają powoli wkraczać również do nich. Otwarte pozostaje jednak pytanie, czy obserwowane wśród młodych ludzi postawy religijne staną się trwałym elementem przyszłego pejzażu religijnego w społeczeństwach europejskich.

Literatura

- Berger, P. L. (1997). *Święty baldachim*. Kraków: Nomos.
- Davie, G. (2002). *Europe: the Exceptional Case. Parameters of Faith in the Modern World*. London: Longman and Todd.
- Davie, G. (2006). Is Europe an Exceptional Case? *The Hedgehog Review*, 8(1–2), 23–34.

- Jenkins, P. (2009). *Chrześcijaństwo przyszłości. Nadejście globalnej Christianitas*. Warszawa: Verbinum.
- Johnson, T. M., Grim, B. J. (2013). *The World's Religions in Figures. An Introduction to International Religious Demography*. Malden, MA: Wiley-Blackwell.
- Johnson, T. M., Zurlo, G. A. (oprac.). (2018). *World Christian Database*. Leiden–Boston: Brill. Pobrane z: <https://worldchristiandatabase.org/>
- Mariański, J. (2013a). Praktyki religijne w Polsce w procesie przemian. W: L. Adamczuk, E. Firlit, W. Zdaniewicz, *Postawy społeczno-religijne Polaków 1991–2012* (s. 59–101). Warszawa: Instytut Statystyki Kościoła Katolickiego.
- Mariański, J. (2013b). *Sekularyzacja, desekularyzacja, nowa duchowość. Studium socjologiczne*. Kraków: Nomos.
- Sroczyńska, M. (2013). *Rytuály w młodzieżowym świecie. Studium socjologiczne*. Kraków: Fall.
- Stachowska, E. (2019). *Światowe dni młodzieży w Krakowie w perspektywie socjologii religii*. Kraków: Nomos.
- Zielińska, K. (2009). *Spory wokół teorii sekularyzacji*. Kraków: Nomos.